

людини. Важливими у студії З. Баконія вважалися пленери, творчі екскурсії у віддалені райони Закарпаття. Із дітьми відправлялися два-три члени Спілки художників, які допомагали їм у роботі. Зусиллями З. Баконія понад сім тисяч кращих зразків творчості восьми сотень студійців експонувалися на республіканських, всесоюзних, міжнародних виставках. Ці твори побували у 53 країнах світу, в тому числі США, Італії, Японії, Індії, Китаї.

8.2. Угорською мовою освіта та інтернаціоналізм

1944/1945 навчальний рік на Закарпатті – через присутність радянських військ – перехідним періодом можна вважати лише умовно. Освіта відносилась до компетенції уповноваженого з питань освіти Народної Ради Закарпатської України. Першими своїми розпорядженнями влада вилучила з користування написані «іноземною мовою» підручники, видала розпорядження вчителям негайно розпочати роботу, наказала місцевим органам влади привести шкільні будівлі до належного стану. Під вилучення потрапили не тільки угорські або німецькі книжки, але й фонди народних бібліотек товариства «Просвіта», Общества ім. О. Духновича, а також видання Підкарпатського наукового товариства.

23–24 грудня 1944 року на проведеній уперше нараді вчителів було прийнято звернення, в якому говорилося, що учнів потрібно виховувати в душі любові до «радянської батьківщини», в усіх населених пунктах необхідно відкрити школи, особливо в тих, які зазнали гноблення в результаті освітньої політики «іноземних загарбників», а всі вчителі, які зрадили народ і служили «окупантам», підлягають відстороненню.

Уже починаючи з грудня, коли, згідно з першими офіційними даними статистики, у 350 навчальних закладах (5 гімназіях, 18 горожанських школах і 327 народних школах) проводилося навчання, центральне управління можна вважати незаперечним. Це підтверджує доповідь берегівського вчителя Шандора Каньо на серпневій педагогічній нараді 1947 року: «Перший рік мав дуже специфічну спрямованість. Не було упорядкованого набору в школи, кожен відвідував навчальні заклади, як хотів. Не було підручників. Усі готували свої навчальні плани і матеріали як могли, і хто як вважав за потрібне, різними мовами: російською, українською, угорською в залежності від того, яку з них розумів краще, або який підручник зміг добути. У Берегівській угорській школі я читав дітям із російських газет, які тільки міг добути, для того щоб учні вивчали однакові тексти і цим вправлялися в новій мові, яку до цього не вивчали і якою не користувалися [...]. Наступного року наша школа числилась вже як школа з угорською мовою навчання, російську вивчали також».

Під першим роком треба розуміти 1944/1945 навчальний рік, а під наступним – 1945/1946 навчальний рік. З наведеної цитати видно, що впродовж першого навчального року не було однозначно визначено мову викладання в школі. Незважаючи на загальну вказівку, мова навчання залежала в першу чергу від того, якою мовою володів учитель.

У 1944/1945 навчальному році «Берегівська угорська школа» була єдиною горожанською школою з угорською мовою навчання. Навчання угорською мовою в гімназіях до грудня всюди заборонили. Замість вилучених книжок ввели в обіг підручники, ввезені з Радянського Союзу.

У 1945/1946 навчальному році почали діяти 82 початкові школи і 17 семирічок з угорською мовою навчання. Крім них, ще одна молдавська і одна словацька школа вважалися школами «з неукраїнською та неросійською мовами навчання».

Єдиним навчальним закладом у 1944–1946 роках зі словацькою мовою навчання була початкова школа в селі Кленовець Мукачівського району. За даними доповіді її директора, «школа стикається з великими труднощами, оскільки 90% населення села виїхали до Чехословаччини і це має надзвичайно негативний вплив на освіту. Збираються виїжджати і ті, хто до цих пір ще залишався...». Навчальний заклад припинив своє існування.

У 1950/1951 навчальному році вперше серед шкіл з угорською мовою навчання кількість семикласних шкіл стала більша, ніж початкових – відповідно 55 та 46. У наступному навчальному році Міністерство народної освіти УРСР заслухало разом із кількома іншими національними школами звіт закарпатських угорськомовних шкіл та шкіл із молдавською мовою навчання про проведену навчально-виховну роботу. Керівництво дійшло висновку, що «наявна мережа навчальних закладів повністю забезпечує здобуття рідною мовою семирічної освіти дітьми неукраїнської та неросійської національності».

Перші національні середні школи в Закарпатті – чотири угорські (Косино, Вари, Береги, Велика Добронь) та одна молдавська – почали діяти у 1953/1954 навчальному році.

Починаючи з цього часу, поступово зростає кількість середніх шкіл з угорською мовою навчання, але загальна кількість закладів – початкових, семирічних (базових середніх) та повних середніх – із невеликим відхиленням (в межах 90–100) залишалась незмінною.

Той факт, що кількість навчальних закладів з угорською мовою навчання, які розпочали свою роботу вже у вересні 1945 року, за радянський період майже не змінювалася, – давав підстави на позитивні відгуки щодо освіти національних меншин. Але для більш повної характеристики шкільної мережі треба враховувати і співвідношення навчальних закладів із суто угорською та навчальних закладів із кількома мовами навчання.

У школах з угорською мовою навчання з 1945 року викладали як російську мову і літературу, так і українську, але без особливого успіху. Були проблеми з цими предметами і в школах з українською та російською мовами навчання у зв'язку «зі змішуванням угорських, чеських і німецьких слів». Тому «з метою більш результативного засвоєння рідної та російської мови і літератури» Міністерство народної освіти прийняло рішення з 1 грудня 1947 року в школах «з неукраїнською та неросійською мовами навчання» припинити викладання української мови і літератури. Але це стану справ істотно не змінило.

Для покращення викладання російської мови з 1953 року – одночасно з відкриттям угорських середніх шкіл – в угорських школах почали діяти класи з російською та українською мовами навчання. У 1966/1967 навчальному році вже у чверті

угорськомовних шкіл були паралельні українські або російські класи. Більше половини з них припадала на Берегівський район – єдиний район де переважало угорське населення.

Починаючи з 1960/1961 навчального року, на підставі прийнятого в 1958 році Закону «Про освіту» замість семирічної освіти була введена восьмирічна. До 1966 року середня школа визначалася трьома класами, згодом – двома.

Із 1974 року в національних школах запис дітей почався з шести років (у так звані підготовчі (нульові) класи). Діти в цей період навчалися писати, читати рідною мовою, а в першому класі засвоювали російську абетку.

Із 1989 року всі діти почали ходити до школи з шести років. У національних школах ліквідували підготовчі класи, початкова школа складала чотири, базова середня – п'ять, а повна середня – два роки (одинадцятирічна школа).

Таблиця 9. Освітні рівні радянської школи

Навчальний рік	1945/1946	1962/1963	1966/1967	1974/1975	1989/1990
Початкова /базова середня /повна середня школи	4+3+3	4+4+3	0+3+5+2	0+3+5+2	4+5+2

Джерело: Fedinec Csilla. *Fejezetek a kárpátaljai magyar közoktatás történetéből (1938–1991)*. [Officina Hungarica VIII.] – Budapest: Nemzetközi Hungarológiai Központ, 1999. 68 p.

Щодо чисельності учнів угорських шкіл, то в 1945 році близько 12 тисяч школярів розпочали навчання рідною мовою. Цікавим є різке зростання кількості учнів у 1948 році. Потім, у 1953 році, коли відкрилися перші угорські середні школи, спостерігається зменшення чисельності школярів.

Таблиця 10. Угорськомовні школи Закарпаття у 1945–1954 роках

	1945/1946	1949/1950	1953/1954
Початкові	82	53	35
Базові середні	16	48	59
Повні середні	–	–	4
Всього шкіл	98	100	98
Всього учнів	11 808	17 336	16 437

Джерело: Fedinec Csilla. *Fejezetek a kárpátaljai magyar közoktatás történetéből (1938–1991)*. [Officina Hungarica VIII.] – Budapest: Nemzetközi Hungarológiai Központ, 1999. 70–71 p.

Незмінно зростала чисельність змішаних шкіл. Серед батьків усе більше поширювалася думка про те, що більш перспективно закінчувати школи з українською або російською мовою навчання, ніж рідною.

Таблиця 11. Угорські школи 1987–1991 років

	1987/1988	1988/1989	1989/1990	1990/1991
<i>Школи з угорською мовою навчання</i>				
Початкові	13	13	11	11
Базові середні	26	26	29	34
Повні середні	11	11	13	14
<i>Всього</i>	<i>50</i>	<i>50</i>	<i>53</i>	<i>59</i>
<i>Школи з двома і трьома мовами навчання (угорські та інші)</i>				
Початкові	–	–	–	2
Базові середні	17	16	14	11
Повні середні	18	19	17	16
<i>Всього</i>	<i>35</i>	<i>35</i>	<i>31</i>	<i>29</i>

Джерело: Fedinec Csilla. *Fejezetek a kárpátaljai magyar közoktatás történetéből (1938–1991)*. [Officina Hungarica VIII.] – Budapest: Nemzetközi Hungarológiai Központ, 1999. 109 p.

У школах з угорською мовою навчання кількість учнів зменшилася з 21,8 тисячі у 1966/1967 навчальному році до 17,1 тисячі у 1988/1989-му. У розрізі районів зменшення учнівського контингенту складало: у Берегівському – 28,6%, у Виноградівському – 20,9%, в Ужгородському – 8,4%, в Хустському – 29,7%, у місті Тячеві – 45%, в Ужгороді – 43,8%.

У той же час у Берегівському районі, де угорська меншина проживає в більшості, 60,8% учнів російських і 35% учнів українських шкіл були угорської національності. У місті Берегово цей показник складав відповідно 38% і 25%.

Таблиця 12. Розподіл закарпатських учнів за класами з різними мовами навчання, %

Навчальний рік	Українська	Угорська	Російська
	<i>мова викладання в класах</i>		
1981/1982	81,2	8,6	7,6
1984/1985	80,6	9,2	7,2
1985/1986	80,8	9,0	7,4
1986/1987	80,0	7,6	9,0
1988/1989	80,9	8,4	8,3
1989/1990	81,0	8,5	8,1
1990/1991	81,4	8,6	7,7
<i>Першокласники угорської національності в 1988/1989 навчальному році</i>	8,7	67,5	23,8
<i>Частка етнічних груп у загальному складі населення області за даними перепису населення 1989 року</i>	78,4	12,5	4,0

Джерело: Fedinec Csilla. *Fejezetek a kárpátaljai magyar közoktatás történetéből (1938–1991)*. [Officina Hungarica VIII.] – Budapest: Nemzetközi Hungarológiai Központ, 1999. 110 p.

Потрібно було виростити нове покоління педагогів, оскільки старі кадри або виїхали за кордон, або ж їх відсторонили від роботи. Відділ народної освіти області успіхом першого радянського навчального року вважав той факт, що «вдалося майже повністю звільнитися від тих учителів, які були нездатні виховувати молодь у радянському дусі». Констатувалося, що «багато угорських освітянських кадрів із вищою кваліфікацією відмовилися від свого покликання».

Із 1947 року закладом, де готували вчителів для угорських шкіл, стало Хустське педагогічне училище. У 1950 році угорську групу перевели в Мукачівське педучилище. Одночасно припинило роботу Ужгородське педучилище, котре реорганізували в Ужгородський педагогічний інститут.

У 1953/1954 навчальному році в інституті відкрили факультет угорської мови і літератури, але з наступного року заклад ліквідували. Студентів угорського факультету перевели в університет на спеціальність «Російська мова і література», але факультативно вони мали змогу відвідувати лекції з угорської мови та літератури. Таким чином, навчання завершили два курси. Офіційно вони вважалися вчителями російської мови, підготовленими спеціально для шкіл з угорською мовою навчання.

У 1956/1957 навчальному році в школах з угорською мовою навчання працювало 1060 педагогів, із них 115 мали вищу освіту, а 721 – середню. У цей же час в Ужгородському державному університеті навчалося 92, а в Мукачівському педагогічному училищі 250 студентів угорської національності.

Паралельно до Мукачівського педучилища в іншому вищому навчальному закладі – Ужгородському державному університеті в 1963 році відкрито спеціальність «угорська мова та література», а з 1965 року – самостійну кафедру угорської філології.

Таблиця 13. Освітня кваліфікація педагогів у закарпатських школах з угорською мовою викладання в 1947–1976 роках

Освіта	1947/1948	1949/1950	1959/1960	1970/1971	1975/1976
Вища	4	5	196	634	862
Здобуває вищу освіту	103	160	273	223	233
Середня	329	349	626	617	469
Без спеціальної освіти	17	91	15	596	468
Без середньої освіти	69	76	–	43	17
Всього	552	610	1100	1517	1581

Джерело: Fedinec Csilla. *Fejezetek a kárpátaljai magyar közoktatás történetéből (1938–1991)*. [Officina Hungarica VIII.] – Budapest: Nemzetközi Hungarológiai Központ, 1999. 80, 108 p.

У 1944 році написані «іноземними мовами» підручники були вилучені. Ще одна чистка відбулася в 1956 році, коли уже з усіх підручників, в тому числі й угорської мови та літератури, потрібно було вилучити Й. В. Сталіна і твори, що його прославляли. Проблема забезпечення молдавських шкіл підручниками вирішували

шляхом завезення книг із Молдавії (республіки СРСР). У радянський період цим школам довелося перейти з латинської абетки на кирилицю.

У 1945/1946 навчальному році навчальні плани угорських шкіл складали відділи освіти районів або самі школи на підставі вказівок, одержаних під час літніх курсів перепідготовки. Але через мовні перешкоди це давалося доволі важко. «На жаль, ми мало чого розуміли, оскільки викладання проводилося російською або українською мовами. З новими директивами ознайомлювалися з перекладів», – розповідав учитель з Берегова. Навчальний матеріал потрібно було перекладати з українських або російських підручників.

Укладання навчальних планів з угорської мови і літератури входило в обов'язки методичних кабінетів районних відділів освіти. Затверджений навчальний матеріал, у тому числі тексти віршів та оповідань, педагоги переписували на засіданнях цього кабінету. Ці рукописи були першими «підручниками». Як «читанки» використовували тогочасні газети, а також перший угорськомовний підручник із математики.

«Писемність» цього часу завдавала багато клопоту і учням, оскільки з кожного предмету «все потрібно було записувати [...]». Деяким дітям від писанини зводило пальці [...]. Велика проблема полягала ще і в тому, що учні, які були відсутні на заняттях, важко «наздоганяли» пропущений матеріал, або ж папірці, на яких вони писали конспекти, губилися. Зараз за правилами потрібно писати курсивом. Оскільки учні вправлялися в першому виді письма, то другий засвоювали із великими труднощами. Так букви виходили ні стоячі, ні курсивні».

Створена наприкінці 1946 року ужгородська редакція республіканського видавництва «Радянська школа» поступово почала видавати угорські варіанти підручників, перекладених із російської та української мов. Основна проблема з перекладеними підручниками полягала в тому, що перекладачі повинні були суворо дотримуватись оригінального тексту. За відсутності практики і не маючи доступу до угорської спеціалізованої літератури, вони нерідко спотворювали наукову термінологію. Виняток складали підручники з угорської мови і літератури, що, природно, не перекладались.

Відсутність єдиних навчальних планів створювала проблеми під час іспитів по закінченню навчального року. У результаті того, що районні відділи освіти самостійно затверджували навчальні плани на основі поданих педагогами пропозицій, навчальні матеріали в кожному районі відрізнялись один від одного.

Екзаменаційні білети ж складалися на обласному рівні і розсилалися школам. Таким чином, у білетах могли бути питання, які в даній школі взагалі не викладалися. Для вивчення незнайомого матеріалу учнів викликали в школу під час канікул.

З угорської мови і літературного читання перші офіційні навчальні плани були видані в 1951 та 1952 роках.

Цікавим прикладом учительської самодіяльності була новина, опублікована восени 1946 року в «Kárpáti Igaz Szó» («Закарпатська правда») – перекладеному на угорську мову варіанті офіційної обласної газети. З публікації впливало, що в одній із угорськомовних шкіл області на уроці угорської мови вчитель читав дітям вірш під назвою «Óda a pálinkás üveghez» («Ода до горілчаної пляшки»), в якому містилася відкрита пропаганда аморальності та пияцтва.

Стаття в оригіналі була написана українською мовою. Її автор не зміг правильно інтерпретувати назву вірша, а угорський переклад повинен був бути «дзеркальним». Вірш цей був не чим іншим, як «Szerelmedal a csikósbőrös kulacshoz» («Ода до фляги з жеребця», зі шкіри лошати) – «урочиста» пісня «сумного» серця Міхая Чоконаї Вітеза, видатного поета кінця XVIII ст.

Загальнодержавні єдині навчальні плани публікувались у «Збірнику наказів Міністерства освіти Української РСР». Навчальні плани з угорської мови і літератури складали в Закарпатському обласному інституті підвищення кваліфікації педагогічних кадрів методисти угорського кабінету або шкільні вчителі та викладачі за їхнім дорученням.

За радянських часів угорськомовні проекти навчальних планів, а також повні рукописи підручників перекладались українською мовою, щоб у Києві в компетентних закладах їх могли затвердити. На основі навчальних планів готувались підручники. За винятком першого підручника з угорської літератури, всі подальші з угорської мови і літератури виходили за авторства закарпатців.

Щодо навчальних планів початкових класів (1–3 класи) з угорської мови, то вони містили такі основні вимоги: засвоєння «свідомого читання», правопису і «чіткого мовлення». Відповідно до цього навчальний план містив три розділи: для першого класу сформульована вимога навчання письма та читання, завдання для другого класу – розвиток вправності читання та мовлення, для третього класу – засвоєння основних граматичних правил (звук, буква, слово, речення), а також розвиток навичок грамотної письменності.

За тематикою читання включало такі теми: жовтень і піонер, сім'я, пори року, батьківщина (Радянський Союз), Радянська армія і радянські свята. Учні мали змогу ознайомитися з творами українських, російських і деяких угорських авторів (Шандор Петефі, Янош Арань, Калман Міксат, Гейза Гардоні, Ференц Мор).

На відміну від цього, в навчальному плані на 1986 рік (1–4 класи) сформульовані такі вимоги: «зрозуміти» і «сприйняти» прочитане, викладення думок у письмовій і усній формі, «логічне» і «образне» мислення. Нові вирази: дидактична гра, драматизація. Граматична частина: усне мовлення та письменність, звук, буква, слово, речення, текст, частини мови.

Серед рекомендованої літератури знаходимо дитячі твори. У перелік творів для позакласного читання включені і два закарпатські автори – Борбала Салаї та Ласло Балла. Обидва навчальні плани концентричні.

Плани базової загальної середньої школи (4–8 класи, з 1989 року – 5–9 класи) є лінійними. Розділи плану на 1970 рік: фонетика, семантика, словотворення, морфологія (4–5 класи), синтаксис (7–8 класи). Сформульовані завдання: диференціювання знань, практичне використання, розвиток мови, спрямування на «активне мислення», порівняння російської та угорської мов.

Навчальний план 1981 року поряд з іншим цитує і Радянську Конституцію: «У СРСР громадяни різних рас і національностей мають однакові права». Він також проголошував, що «вивчення угорської мови в школі базується на натхненному марксистсько-ленінському підході викладання мови».

Всі особливості угорської мови потрібно було демонструвати і шляхом показу «зв'язків між навчальними предметами». Щодо культури мовлення ставились

вимоги: «з розмови учнів викоринити жаргон та зайві іноземні слова [...]». Ця робота буде результативною тільки в тому випадку, якщо вчитель угорської мови вивчатиме місцевий діалект, систематично спостерігатиме та виправлятиме мову своїх учнів; якщо навчить їх постійно коректувати свою та мову товаришів».

Перше речення навчального плану на 1987 рік: «Мова є засобом людських контактів та передачі думок, носієм народних звичаїв, господарських, наукових і культурних досягнень». Одним із критеріїв оцінки знань визначається необхідність уникнення діалектних слів і виразів. Наприкінці цього навчального плану вперше фігурує перелік спеціальної літератури для педагогів, серед них і три закарпатські методичні посібники (автори: Гізелла Дравої, Іштван Ковтюк, Ева Ченгері).

Перша угорська абетка, яка була одночасно і першим оригінальним угорськомовним підручником, вийшла у 1947 році. Автором її був Іштван Кутлан, який готував закарпатські абетки до 1965 року, після нього цим займався Гейза Оноді.

Матеріал з угорської літератури для базової загальної середньої школи включав художнє читання, а в класах III ступеня середньої школи – історію літератури. Окремої хрестоматії не було, уривки з творів та навчальний матеріал були розміщені в одному підручнику.

Після Другої світової війни перший підручник з угорської літератури вийшов у 1950 році (на два роки раніше, ніж перша офіційна навчальна програма міністерства). Це була хрестоматія з літератури для 5-го класу угорських шкіл. Уклали її Антал Гідаш, угорський письменник, що жив у Москві, і номінально Натан Махлін, співробітник Міністерства освіти Радянської України. Редактором була дружина Антала Гідаша Анна Краснова (псевдонім) – донька Бейли Куна.

Антал Гідаш із 1948 року брав активну участь у роботі ужгородського книговидавництва як автор, редактор, перекладач. Роботу виконував, проживаючи у Москві, але, ймовірно, приїжджав і на Закарпаття.

У хрестоматію включили твори Шандора Петефі, Яноша Араня, Ендре Аді, Аттіли Йожефа, Бейли Іллейша, Мате Залка, Бейли Балажа, Жени Варнаї, Йожефа Фодора, Жігмонда Моріца, Дюли Іййеша, Йожефа Дарваша. Біографічні дані вмістили тільки про Петефі. Монографію про нього написав Гідаш, а видало її ужгородське видавництво шкільних підручників.

У побудові хрестоматії не спостерігається якоїсь закономірності, поряд із творами вже перерахованих угорських авторів чергуються перекладені на угорську твори Олександра Пушкіна, Льва Толстого, Тараса Шевченка, Івана Франка, інших російських та українських авторів. Угорський літературний матеріал складає приблизно чверть книжки.

За відсутності іншої з цієї книжки навчалися і учні 6–7 класів (у цей час базова загальна середня школа – семирічна, а угорської повної середньої школи ще не було). Незважаючи на доволі бідний угорський літературний матеріал, за хрестоматією Гідаша-Махліна навчалися майже впродовж десятиліття.

Підручники для 6-го та 7-го класів вийшли в світ у 1954 році. У першому угорський літературний матеріал складався з таких авторів: Шандор Петефі, Шандор Гергей, Антал Гідаш; у другому – Шандор Петефі і Антал Гідаш. Крім цього, в кінці книжок були викладені загальні відомості з теорії літератури.

Уперше тут з'явився як навчальний матеріал роман Олеся Гончара «Пропоносці», який упродовж трьох десятиліть дуже часто був на випускних іспитах із літератури в угорськомовних школах однією із пропонованих на вибір тем для написання твору. У кінці кожного підручника містився матеріал з української літератури.

Із середини 1950-х років почали діяти угорські середні школи, однак на отримання необхідних підручників для старших класів з угорської мови і літератури та на перекладені з інших предметів потрібно було чекати аж до початку наступного десятиліття. У 1960–1962 роках шкільне книговидавництво в новій редакції та з певними змінами повторно друкує підручники для класів базової загальної середньої школи, видані в 1950-х роках.

У першому підручнику з угорської літератури для повної середньої школи поряд з угорськими авторами вже не було творів російських авторів або авторів з інших республік, а тільки твори українських прозаїків і поетів. Ці перші підручники з угорської літератури для середніх шкіл стали великим кроком на шляху до зростання професійності, оскільки видавалися раніше або одночасно з навчальною програмою, яка вийшла друком у 1961 році.

У 9-му класі викладали творчість Балінта Балашші, Міхая Чоконаї Вітеза, Йожефа Етвеша, Шандора Петефі в 42 академічних годинах, в 10 класі – Яноша Араня, Мора Йокаї, Калмана Міксата, Гейзу Гардоні впродовж 37 уроків, а в 11 класі – Ендре Аді, Жігмонда Морица, Аттілу Йожефа, Мате Залку, Петера Вереша, Дюлу Іййеша в 29 академічних годинах, хоча в кожному класі на це було відведено всього по 70 академічних годин. Наближаючись до випуску, учні угорських шкіл отримували все менше знань з угорської літератури.

Хоча число вказаних у розкладі уроків угорської мови не відповідало реальності, можна засвідчити, що розпочатий наприкінці 1940-х років процес витіснення угорської літератури у 1960-х набрав зворотного напрямку. Викладання угорської літератури в угорськомовних школах було більш професійним: вивчався художній аналіз, біографічні дані, історико-літературні відомості. У радянські часи матеріал літературних підручників був єдиним джерелом з історії Угорщини.

У підручниках з угорської літератури єдиним безсумнівно сприйнятим угорським літератором був «поет-революціонер» Шандор Петефі. Незважаючи на проголошену «радянсько-угорську дружбу», твори письменників, які творили після Другої світової війни, майже зовсім не мали шансів потрапити в підручники.

Винятком був Михайл Ваці, з яким вела переписку одна із авторів підручників Гізелла Дравой. Але його книжка на Закарпатті в 1960 роки була недосяжна, хоча в той час вже було дозволено ввозити художню літературу з Угорщини. Один зі студентів угорської філології передрукував книжку під копіювальний папір і таємно розповсюджував у вузькому колі.

Інший автор підручників Ласло Балла контактував із Петером Верешем. Його повість «Випробування» була актуальною в 1950-х роках, адже автор дуже вдало змалював історію колективізації в угорському селі. Було у творі одне речення: «Гостра, витончена, але мудра посмішка з портрета Сталіна над його головою ніби наповнювала сяйвом задимлену кімнату». Після смерті Сталіна автор у листі дав дозвіл замінити прізвище, яке вже звучало не на часі, на Ленін.

Основна мета викладання літератури навіть у 1980-х роках базувалася на «становленні комуністичного світогляду, ідейно-політичного та естетичного виховання учнів». «Учні повинні свідомо і фундаментально засвоїти ідейне і художнє багатство літературного твору, необхідно виховувати в них художній смак. У процесі читання та аналізу літературного твору учні засвоюють відомості про письменників, їх творчість, про роль літератури в суспільстві. Вчитель також повинен висвітлювати і антирелігійне спрямування літературного твору [...], крім того вказати на основні принципи і тези праць Леніна і партійних документів, пов'язаних із літературою і мистецтвом».

Авторами підручників угорської літератури і мови, за винятком книжки Гідаша, були закарпатські педагоги, редактори. Це Деже Ченгері, Адель Кормош, Михайло Владимир, Пірошка Владимир, Тібор Попович, Гізелла Дравої, Ласло Балла, Єлизавета Гортвай, Степан Ковтюк, Етелка Палотай, Юлія Варга, Єва Імре, Каталін Кулін, Балаж Керестень та інші.

У радянські часи школярі початкових класів обов'язково повинні були перебувати в організації жовтенят, учні семирічок, восьмирічок – в піонерській, а старшокласники і доросла молодь – у комсомольській організаціях. Жовтенята і комсомольці носили значки, а піонери – червоні галстуки. Окрім цього, в школах обов'язковим було носіння шкільної форми: темно-коричневі костюми у хлопців та цього ж кольору бавовняна сукня, чорний (будні) та білий (урочисті події) фартушки для дівчат.

8.3. Професійно-технічна і середньо-спеціальна підготовка

У чехословацький період кваліфіковану робочу силу в Закарпатті готували у майже сорока ремісничих школах, де передавали знання 176 учителів і майстрів. У цьому побутовала певна крайова традиція.

Радянська система робила акцент на спеціалізованих професійно-технічних училищах. Перші з них відкрилися в 1945 році в Ужгороді та селі Вилон Виноградівського району, куди набрали майже 250 хлопців і дівчат. Через два десятиліття, станом на 1965 рік у семи професійно-технічних училищах Закарпатської області вже вчилось 2.574 учні, тобто удесятеро більше. Потім їх число зросло до 23, де одночасно оволодівали вісімдесятьма робітничими професіями 16 тисяч учнів. Професійно-технічні училища приймали випускників восьмирічок і десятирічок. Із ними далі займалися близько 1.700 викладачів та інженерно-технічних працівників.

Водночас протягом 1950–1960 років у загальноосвітніх школах Закарпаття впровадили так звану «професійну орієнтацію». У виробничих майстернях і кабінетах трудового навчання всіх учнів знайомили з навиками трудових професій. До того ж, у сільській місцевості створювали шкільні лісництва і ланки тваринників, овочівників, садівників, виноградарів. Позаяк в окремо взятій школі накладно було утримувати належну базу для трудової підготовки, то у 1970–1980 роках з'явилися міжшкільні навчально-виробничі комбінати. Шефство над ними добровільно-примусово доручали аграрним і промисловим підприємствам. У 1986/1987 навчальному році в Закарпатській області азів масових професій учили